

TAŞLICALI YAHYÂ BEY DÎVÂN'INDA AKARSULAR¹

Streams in the Dîvân of Taşlıcalı Yahyâ Bey

Arş. Gör. Esra BOZYİĞİT

Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5809-6223>

ÖZET

16. yüzyılda yaşamış olan Taşlıcalı Yahyâ Bey, Osmanlı şiirinin en önemli şairlerinden biridir. Şiirlerinde tabiat unsurlarına sıkça yer veren şairin özellikle akarsular etrafında şekillenen hayalleri oldukça zengindir. Şair sevgiliye duyduğu aşkı ve hasreti, sevgili uğrunda çektiği derdi akarsu bağlamında dile getirirken yaşadığı sıkıntıları ve hayal kırıklıklarını da yine akarsu ile birlikte ifade eder. Dîvân'da adı geçen akarsu ve pınarlar Aras, Arda, Ceyhün, Fırât, Meric, Nîl, Şava, Şat, Tırava, Tuna, Tunca nehirleri ve zezem suyuyla birlikte âb-ı Kevser, Kevser, mâ'-ı Ma'in, Selsebîl, Tesnîm, ve enhâr-ı cennetü'l-Me'vâ ifadeleriyle anılan cennet ırmaklarıdır. Bunların yanında Dîvân'da âb-ı hayât, âb-ı hayvân, âb-ı zindegânî, 'ayn-ı hayât, çeşme-i hayât, hayât âbı, hayât ırmağı, âb-ı zülâl ve zülâl ifadeleri ile hayat suyu ve zülâl pınarından da söz edilmektedir. Dîvân'da tespit edilebilen akarsu manasındaki ifadeler ise âb, âb-ı cârî, âb-ı rahmet, âb-ı revân, açar şü, baħr, cüy, cüy-ı revân, çeşme, deryâ, enhâr, ırmağ, ırmağ, nehr, revân şü, rüd ve şü'dur. Bu makalede öncelikle Dîvân'da ismi geçen akarsu ve pınarlar belirlenerek örneklerle birlikte değerlendirilmiş; sonrasında akarsu anlamındaki ifadeler incelenerek akarsu bağlamında Yahyâ'nın zihnindeki hayal örgüsü ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Şiiri, Taşlıcalı Yahyâ, Dîvân, Akarsu.

ABSTRACT

Taşlıcalı Yahyâ Bey, who lived in the sixteenth century, is one of the most important poets of Ottoman Poetry. The poet, who frequently used natural elements in his poems, has a quite wide imagination, especially with rivers. The poet expresses his love and longing for his beloved and the troubles he endured for the sake of his beloved, as well as his troubles and disappointments by using rivers as a metaphor. The rivers and springs used in his Dîvân are Aras, Arda, Ceyhün, Fırât, Meric, Nîl, Şava, Şat, Tırava, Tuna, Tunca rivers, zamzam water, and rivers of heaven referred to as âb-ı Kevser, Kevser, mâ'-ı Ma'in, Selsebîl, Tesnîm, enhâr-ı cennetü'l-Me'vâ rivers. In addition to these, the water of life and the zülâl spring are also used in his Dîvân with the expressions âb-ı hayât, âb-ı hayvân, âb-ı zindegânî, 'ayn-ı hayât, çeşme-i hayât, hayât âbı, hayât ırmağı, âb-ı zülâl and zülâl. Expressions with the meaning of stream that can be identified in the Dîvân are âb, âb-ı cârî, âb-ı rahmet, âb-ı revân, açar şü, baħr, cüy, cüy-ı revân, çeşme, deryâ, enhâr, ırmağ, ırmağ, nehr, revân şü, rüd and şü. In this article, first of all, the rivers and springs used in his Dîvân have been identified and evaluated with examples, and then the expressions with the meaning of stream have been examined and Yahyâ's imagination pattern in the context of river has been tried to be revealed.

Key Words: Ottoman Poetry, Taşlıcalı Yahyâ, Dîvân, Stream, River.

1. GİRİŞ

16. yüzyıl, Osmanlı edebiyatının en verimli olduğu dönemidir. Devrin birer ilim, kültür ve edebiyat müesseseleri olan medreselerin ve dergâhların yanında başta padişah olmak üzere saray erkânının düzenlediği ilim ve şiir meclisleri ile bu çevrelerce sanatın itibar bulup şairlerin himaye edilmesi; edebiyat zevkinin yerleşmesi ve yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Ayrıca fetihler ve çeşitli imkânlar neticesinde Osmanlı Devleti'nin maddî zenginliği, askerî ve siyasî gücüyle birlikte kültür, dil ve edebiyat zenginliği de bu asırda zirveye ulaşmıştır (Çelebioğlu, 1994: 32). Özellikle Kanunî Sultan Süleyman devrinde edebiyat, büyük ve hızlı bir gelişim göstermiş; eli kalem tutan herkes ülkenin dört bir tarafından hünelerini

¹ "Bu makale, "Bozyiğit, E. (2021). "Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Sözlük)", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul." künyeli tezden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

göstermek ve şiirlerini sultana sunarak onun iltifatını kazanmak ümidiyle İstanbul'a akın etmiştir. Böylece İstanbul dönemin önemli bir kültür merkezi hâline gelirken Bağdat, Konya, Bursa, Edirne gibi devrin diğer kültür merkezleri eski önemini yitirmiştir. Kendilerini İranlı şairler seviyesinde gören Anadolu şairler de bu dönemden itibaren İranlı şairlerden üstün oldukları iddiasında bulunmaya başlayacaklardır (Şentürk, Kartal, 2014: 311). Taşlıcalı Yahyâ Bey'in yanında Zâfî, Hâyâlî, Fuzûlî, Bâkî ve Nev'î gibi şairler 16. asrın meşhurları arasında sayılabilir.

15. yüzyılın sonlarında doğduğu tahmin edilen Yahyâ Bey (ö. 990/1582), yaşadığı asrın en önemli şairlerinden biridir. Yüksek perdeden söylediği şiirlerinin yanında gerek kendisine ailesinden miras kaldığını iddia ettiği yiğitliğiyle ve askerlik mesleğindeki başarısıyla gerek ele avuca sığmaz, boyun eğmez kişiliğiyle Yahyâ Bey için asra mührünü vurmıştır denilebilir. Kaynaklar onun *Hamse* sahibi olduğundan ve özellikle mesnevîde eşi bulunmadığından söz ederken mesnevîlerinin gönül çelen manalar ile eşsiz ve baştan başa sıra dışı hikâyelerle gönül cezbedici olduğunu nakleder ('Ahdî, 2018: 304).

Yahyâ'nın *Hamse*'sinin yanında bir de *Dîvân*'ı bulunmaktadır. Mehmet Çavuşoğlu tarafından 1977 yılında yayımlanmış olan *Dîvân* hakkında ve şairin *Hamse*'siyle alakalı birçok yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır. Yeni bir nüshanın tenkide dahil edilmesiyle *Dîvân*'ın tenkitli metni, nesre çevirisi ve sözlüğü tarafımızca çalışılmıştır. Bu çalışma esnasında, Yahyâ Bey'in hayatına dair izler taşıyan söz konusu eserinde, onun gözlemlerine de sıkça yer verdiği ve bu gözlemlerini ustalıkla kurulmuş hayallerle birleştirerek muhatabına sunduğu görülmüştür. Şair bilhassa askerlik mesleği dolayısıyla bulunduğu coğrafyaları, birer tablo misali şiirlerine nakşeder. Bu nedenle onun mısralarında cenk meydanlarında kılıcını savurduğu şehirlerin, gezip gördüğü dağların, üzerinden geçtiği akarsuların isimlerine de sıkça rastlanır. Çalışmamızın amacı *Dîvân*'da önemli bir yer teşkil eden akarsuları derli toplu bir hâlde ortaya koymak ve şairin akarsularla ilgili kurduğu hayalleri tespit etmektir. Zira şair, bir âşık olarak duyduğu ıstırapı da ilahî aşkın neşesiyle beliren coşkusu da ve hatta Yahyâ Bey olarak yaşadığı gönül kırıklığını da akarsuyla birlikte anlatır.

İnsana huzur, üzerinden aktıkları topraklara da hayat veren akarsular; Osmanlı şiirinde karşımıza çıkan en önemli tabiat unsurlarından biridir. Çimenlikten söz edilen neredeyse bütün şiirlerde şairin tasavvuru ölçüsünde bir akarsu resmi çizilir. Yahyâ Bey de çeşitli vesilelerle akarsulardan bahsederek şiirini zengin hayallerle süslemiştir. Bu vesileyle öncelikle *Dîvân*'da ismi geçen akarsu ve pınarlar tespit edilerek örneklerle birlikte değerlendirilecek; sonrasında akarsu anlamındaki ifadeler incelenerek akarsu bağlamında Yahyâ'nın zihnindeki hayal örgüsü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. DİVÂN'DA İSMİ GEÇEN AKARSULAR

Dîvân'da ismi geçen akarsular; yeryüzünde akan ırmaklar, cennet ırmakları ve diğer pınarlar olmak üzere sınıflandırılmış ve *Dîvân*'dan alınan örneklerle birlikte değerlendirilmiştir.

2.1. Yeryüzünde Akan Irmaklar ve Pınarlar

Yahyâ Bey, *Dîvân*'ında yeryüzünde akan ırmaklar ve pınarlardan *Aras*, *Arda*, *Ceyhûn*, *Firât*, *Meric*, *Nîl*, *Şava*, *Şağ*, *Ŧırava*, *Ŧuna*, *Tunca* ve *zemzeme* yer vermiştir. Bu ırmak ve pınarlar hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *Dîvân*'dan alınan örnekler sunulacaktır.

2.1.1. Aras

Aras, Doğu Anadolu bölgesinden doğup Hazar Denizi havzasına ulaşan 1059 km. uzunluğunda bir nehirdir (Tuncel, 1991: 332). Yavuz döneminden itibaren düzenlenen Doğu seferlerinde bu nehrin vadisi kullanılmış; hatta Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Seferi'ne *Aras Vadisi*'ni takip ederek gitmiştir. Sonraki dönemlerde de *Aras* havzası ve bu havzadaki önemli şehirler Osmanlı padişahlarının ilgisini çekmiş, Safevî-Osmanlı mücadelesi nedeniyle *Aras* kıyıları defalarca el değiştirmiştir. Nihayet Sultan Süleyman'ın 1554'te gerçekleştirdiği İran Seferi neticesinde *Aras* kıyısındaki Nahçıvan şehri Osmanlı topraklarına katılmıştır (Tuncel, 1991: 334). *Dîvân*'daki Sultan Süleyman'a yazıldığı anlaşılan 14. musammatta Yahyâ Bey'in Nahçıvan'ı yıkıp Revan'ı yaktıklarından ve Şiilerin Kum ile Kaşan'a kaçtıklarından bahsetmesine bakılırsa şair söz konusu Nahçıvan Seferi'ne iştirak etmiş olmalıdır. Yine Sultan Süleyman'ın daha önceki İran

seferlerine de katıldığı bilinen Yahyâ Bey'in *Aras Nehri*'ni bu seferler sırasında görmüş olması muhtemeldir.

Dīvân'da yalnızca bir beyitte sözü edilen *Aras*, *Nîl* ile birlikte anılır. *Aras* ile *Nîl*'in yeryüzünde akmasından yola çıkan şair, onları dünyaya meyleden kimseler olarak tasavvur eder ve *göçlü ak-* deyimini beyte ustaca yerleştirir. Kendisini de *Kevser* Irmağı'na benzeten Yahyâ Bey, *Kevser* gibi dünyaya yüz çevirdiğini söyler:

*gönlümüz nîl ü aras gibi cihāna akmaz
kevser ırmağı gibi târik-i dünyâyuz biz* (Dīvân: G. 151/3)

2.1.2. Arda

Meriç Irmağı'nın Edirne'deki kollarından biri olan *Arda* (Tuncel, 2004: 188), *Dīvân*'da bir beyitte yine *Meriç*'in diğer bir kolu olan *Tunca* ile birlikte anılır. Nehirlerin kıvrılarak akışını seyreden şair, zihninde sürünerek şehre gelen bir âşık hayali geliştirir. Ona göre *Arda* ile *Tunca*'nın sürünerek şehre gelişi, sevgiliye âşık olmalarındandır:

*benüm gibi sürinüp gelmez idi bu şehre
maḥabbet eylemese tunca ile arda saḡa* (Dīvân: G. 16/4)

Yahyâ Bey, söz konusu beytin yer aldığı gazelini Edirne'de bulunduğu sırada yazmış olmalıdır.

2.1.3. Ceyhün

Amuderya olarak da bilinen *Ceyhün*; Pamir ve Hindukuş dağlarının birleştiği yerde, Aksu adıyla doğup bozkırın içinde ilerledikten sonra Aral Gölü'ne dökülen 2540 km. uzunluğunda bir nehirdir (Esin, 1991: 98). *Dīvân*'da bir beyitte karşımıza çıkan bu nehir, âşığın gözyaşlarına benzetilir. Âşığın gözlerinden akan yaşlar *Ceyhün olup* sevgiliyi aramaktadır:

*ḡandasın ey serv-i ḡülzâr-ı leṡâfet ḡandasın
cüst ü cū eyler gözüm yaşı seni ceyhün olup* (Dīvân: G. 26/3)

2.1.4. Fırât

Fırât, Türkiye'nin doğusundan doğup Irak'ta Dicle Irmağı'yla birleşerek Basra Körfezi'ne dökülen büyük bir nehirdir (Tuncel, 1996: 31). *Ḳur'ân-ı Kerîm*'de üç ayette (el-Furkân 25/53, Fâtır 35/12, el-Mürselât 77/27) *azbün furâtün* ve *mâen furâten* şeklinde geçen *Fırât* Nehri, "içene ferahlık veren tatlı su" anlamına gelir. İfadenin hem bu anlamı hem de bir nehir adı olması, şiirlerde tevriyeli kullanılmasına imkân sağlamıştır. Kimi hadislere dayanılarak (*Tecrid Tercemesi*, X, 60-75; Müslim "Cennet", 26) kaynağını cennetten aldığına inanılan bu nehir; cennet nehirleri gibi içimi güzel, suyu bol ve içene ferahlık veren tatlı bir su kaynağı olarak kabul edilir (Uzun, 1996: 33).

Fırât ifadesi, *Dīvân*'da üç yerde görülür. Bir beyitte Sultan III. Murad'ın adaleti, *Nîl* ve *Fırât* nehirleri gibi kainata hayat verirken bir diğerinde aklını yitirmiş âşıklar, yârin mahallesinde *Fırât* misali gece gündüz boyunlarını büküp itibarsız bir şekilde, taşkınlık yapmadan yürürler:

*'adl ü dâdı nite-kim nîl ü firât
kâ'inâta ḡün gibi vërür ḡayât* (Dīvân: Dîbâce: s. 8)

*'âşık-ı şürîdeler boynın burup leyl ü nehâr
yalımı alçaḡ yürür küyünḡa mânend-i firât* (Dīvân: G. 34/4)

Tasavvufta akarsu; kulluk mecrasını, kullukla ilgili hüküm ve mukadderatın gerçekleşme tarzını temsil eder (Secâdi, 1354 (Uludağ, 2016: 91'den naklen)). Bunun bir örneği de Yahyâ'nın "Fırat Nehri gibi uçsuz bucaksız deryayı arayıp bul. Haydî, ilim ve irfan sahibiyle bir ol!" dediği beytinde görülür. Bu son örnekte *Fırât*, artık tasavvuf yolunda yürüyen bir mürittir:

*ara bul deryā-yı bī-pāyānı mānend-i firāt
ittihād eyle yūri bir 'ālim ü dānā ile* (Dīvān: G. 375/4)

2.1.5. Meric

Meriç, Bulgaristan'ın iç kesimlerinden doğup Türkiye-Yunanistan sınırından Ege Denizi'ne dökülen Balkan yarımadasının en büyük akarsuyudur. 490 km. uzunluğundaki *Meriç*, Edirne civarında *Arda* ve *Tunca* ile birleşip kuzey-güney yönünde ilerleyerek Türkiye-Yunanistan sınırını teşkil eder (Tuncel, 2004: 188). *Dīvān*'da *Meriç* ile ilgili beyitlerin tamamı Edirne Şehrengizi'nde geçer. Bir beyitte Edirne şehrini zaptetmek için *Tunca* ile birlikte ona vurulmuş bir zincir olan *Meriç*, diğer bir beyitte yine *tunca* ile beraber şehrin yüz şuyı kabul edilir. *Meriç* ile *Tunca*'nın zincire benzetilmesi, şekil yönünden akarsuyun zinciri andırmasından ve su sesinin zincir şakırtısını çağrıştırmamasından olmalıdır:

*cününına anuñ kılmağa tedbīr
meric ü tunca urmuş iki zencīr* (Dīvān: EŞ/81)

*bu şehriñ içi zīnetlerle tōlmüş
meric ü tunca yüzi şuyı olmış* (Dīvān: EŞ/104)

Bir başka örnekteyse nehrin *Tunca* ile birleşmesine işaret eden şair, onları Hz. Ali'nin Zülfikâr'ına benzetir:

*merice érüp olmuş tunca cārī
olupdur şan 'alīnün zū'l-fikāri* (Dīvān: EŞ/113)

2.1.6. Nīl

Mısır'ı baştan başa geçip 6648 km. katederek Akdeniz'e dökülen ve geçtiği topraklara hayat veren *Nīl*, dünyanın en uzun nehridir (Seyyid, 2007: 122). Etrafına büyük zararlar veren taşkınlarıyla bilinir. Eski Mısırlılarda nehrin taşmaması için her yıl güzel ve süslü bir kızı kurban olarak nehre atmak âdetken Hz. Ömer zamanında bu gelenek kaldırılmıştır. Hz. Ömer'in nehre hitaben "Elinde ise akma. Allah'ın iradesine tâbi isen ak." manasında bir mektup gönderdiği ve mektubun nehre atılmasıyla nehrin istenilen şekilde aktığı, sonraki yıllarda da suya bir tahta heykel atmanın âdet olduğu rivayet edilir (Onay, 2014: 319).

Nehrin suyunun bolluğu ve zaman zaman taşkınlara sebep olması, şairlerce onun âşığın gözyaşlarına benzetilmesine yol açmıştır. *Tunca* gibi boynu bükük gezen şair, gözyaşlarının *Nīl* olduğundan yakıdır. Onun gül yüzlü Yusuf'unun güzelliği arttıkça gözyaşlarının denizi de *Nīl* gibi durmadan artar. Kâbe'de bulunan hacıların gözyaşları da *Nīl* misali akmaktadır:

*yaşımı nīl eyleyüp lāyık mıdur şehriñde kim
tunca gibi boynumu burup gezem mahzūn olup* (Dīvān: G. 26/2)

*hüsni efzūn olduğınca yūsuf-ı gül-çihremiñ
nīl gibi yaşumun deryāsı artar tūrmadın* (Dīvān: G. 342/2)

*kaṭār-ı kâfile seyl olduğımı gördüñ mi
haremde göz yaşı nīl olduğımı gördüñ mi* (Dīvān: G. 485/1)

Nīl'in suyunun tatlılığı ve geçtiği topraklara hayat vermesi de çeşitli hayallere konu olmuştur. Şair, bir beytinde methettiği muhatabının *Nīl* misali tatlı dilinden yeryüzüne hayat verdiğini söylerken nasihatlerle örülü bir diğer gazelinde *Nīl* gibi tatlı dilli ve yüce gönüllü olan kimselerin çoğalması için dua eder:

*nīl-veş tatlu dilinden 'āleme vērür hayāt
gıll u gışdan pākdiir deryāya beñzer vūs 'ati* (Dīvān: K. 28/19)

*arta eksilmeye dünyāda o kim ēy yaḥyā
nīl gibi dili tatlu ola deryā-dil ola* (Dīvān: G. 432/5)

Nehrin rengi öne çıkarılarak kurulan hayaller, daha ziyade sevgilinin eşyalarıyla alakalıdır. Bir beyitte sevgilinin mavi elbisesi nehre benzetilirken diğerinde yanağının kenarındaki mavi mendili okyanusun kıyısına ulaşmış *Nîl* Nehri olarak yorumlanır:

nîle girmiş yūsuf-ı mısr-ı melāhatdür dēdüm
āsümānī cāme ile gördüğüm gibi fakīr (Dīvān: G. 132/2)

göricek 'arızı yanında anı nîle beşzetdüm
kenārına erişmiş fi'l-mesel deryā-yı 'ummānuş (Dīvān: G. 214/4)

Hız. Musa kendisine peygamberlik verildikten sonra Mısır'a varıp devrin firavununu hak dine davet etmiş, firavunun bu davete icabet etmeyip inananlara zulmetmesi üzerine de bir gece bütün İsrâiloğulları ile Mısır'dan çıkıp Kızıldeniz'in kıyısına varmıştır. Hız. Musa, peşlerine düşen firavunla askerlerinden kurtulmak için esasını yere vurunca deniz yarılmış; İsrâiloğulları karşı kıyıya geçtikten sonra ise tekrar kapanarak onları takip eden Firavun ve askerlerini boğmuştur. Musa Peygamber'in devrinde, firavunun İkinci Ramses'in oğlu Meneftah olduğu, İsrâiloğullarının da onun zamanında yani milattan önce on dördüncü yüzyılın sonlarında Mısır'dan kaçtıkları rivayet edilir (Nur, 1994: 5 (Onay, 2014: 303)'ten naklen). Bu mucizeye *Kur'ân-ı Kerîm*'in muhtelif ayetlerinde (Bakara/50; Şuara/52-68) işaret edilirken Yahyâ'nın şiirlerinde bu hadise, *Nîl* Nehri'nde geçmiş kabul edilir.

Kâsım Paşa'nın üzerine yaptırdığı bir köprü ile *Şağ* Irmağı ve sevgilinin güzellik Mısır'ında yakışan mavi kaftanı, Hız. Musa'nın mucizesiyle ikiye bölünmüş *Nîl* Nehri'ne benzetilir:

getürür anı gören nūr-ı nebîye şalevāt
nîli şakķ eyledi i'cāz ile şankim mūsā (Dīvān: K. 31/4)

yaraşur mısr-ı cemālünde senüñ mā'î ridā
iki şakķ olmuş yatur gūyā ki nîl-i dil-güşā (Dīvān: G. 6/1)

Sevgilinin mektubunun satırları ise Hız. Musa'nın asasıyla pek çok yerinden yarılmış *Nîl* gibidir:

satırlardur şanmañuz mūsā 'aşāsından yañod
nēçe yērden şakķ olupdur gūyiyā nîl-i revān (Dīvān: G. 301/5)

2.1.7. Şava

Şava, Tuna Nehri'nin üç yüzü aşkın kolundan biridir (Maxim, 2012: 372). Yahyâ'nın bir beytinden onun Böğürdelen'de, iki yanından *Şava* Irmağı akan bir zeameti bulunduğunu anlıyoruz. Fakat seher yelinin nakşı gibi yazısı çıkmayan bu zeamet, hem verimsizdir hem de onun tasarruf fermanı bir türlü yazılmaz:

şu üzre nakş-ı şabā gibi yazısı çıkmaz
bögürdelende şava şuyıdur iki yanı (Dīvān: K. 5/49)

şava şuyına tokunan şabānuş nakşına beşzer
olan tîmārınıñ yazusı çıkmaz ēy kerem kâni (Dīvān: K. 16/41)

Dīvān'da geçen bir diğer örnekte ise Tırava ve Tuna ile birlikte anılan *Şava* Nehri, ejderhaya benzetilmiştir (Dīvān: K. 16/13).

2.1.8. Şağ

Sözlükte “büyük nehir” manasına gelen *şat* (< Ar.) ifadesi (Ayverdi, 2016: 1157), Irak'ın güneyinde Dicle ve Fırat'ın birleşmesiyle oluşan nehri ifade etmek için de kullanılır (Bilge, 2010: 381). *Dīvān*'da geçen örnekler biri dışında, Kâsım Paşa için yazılan bir kasidede (K. 31) yer almaktadır. Bu örneklerde *Şağ* Irmağı herhangi bir benzetmeye konu olmazken *Şağ* üzerine Kâsım Paşa tarafından yaptırılan köprü; gökyüzünde beliren Samanyolu'na, kanada ve mıstara benzetilir:

kurıda yaşda yoldaşlık edüp hıızr-āsā
yapdı bir köprü şağa hazret-i kâsım pāşā (Dīvān: K. 31/1)

şat-ı bağdāda şeref vērdi bu cisr-i 'ālī
kehkeşāndur şanasın gökde olupdur peydā (Dīvān: K. 31/2)

nesr-i t̄ā'ir gibi şat ırmağını hoş geçerüz
kol kanad oldu bize şanki bu cisr-i a'lā (Dīvān: K. 31/5)

şatıñ üstinde zuhūr etmese bu miştar eger
göñli yazılmaz idi halk-ı cihānuñ kaṭ'ā (Dīvān: K. 31/17)

Şat'ın "büyük nehir" manasının öne çıktığı son örnekte ise âşığın gözlerinden süzülen gözyaşları, ciğer yarısından doğan iki büyük nehre yani Şat Suyu'na dönmüştür:

gözlerümden yol bulup dāğ-ı cigerden dā'imā
hasret-i dīdāruñ ile tırılmaz akar iki şat (Dīvān: G. 196/4)

2.1.9. Tırava

Tırava, Tuna Nehri'nin üç yüzü aşkın kolundan biridir (Maxim, 2012: 372). Dīvān'da yalnızca bir beyitte (Dīvān: K. 16/13) Şava ve Tuna ile birlikte anılan nehir, ejderha olarak yorumlanmıştır.

2.1.10. Tuna

Tuna, Avrupa'yı batıdan doğuya doğru aşarak Karadeniz'e dökülen büyük bir nehirdir (Maxim, 2012: 372). Dīvān'da Tuna'yla ilgili tek örnek, Kanunî'nin Sigetvar Seferi münasebetiyle yazılan bir kasidede karşımıza çıkar. Şair, Tırava ile birlikte anılan Şava ırmağını bir ejderhaya, Tuna nehrini de dev bir yılan benzetir:

yolına geldi ammā sāye gibi pāy-māl oldu
şava ile tırava ejdehāsi tuna su'bānı (Dīvān: K. 16/13)

2.1.11. Tunca

Tunca, Meric'in Edirne'deki kollarından biridir (Tuncel, 2004: 188). Dīvān'da yer alan Tunca Irmağı ile ilgili örneklerin pek çoğu, Edirne Şehrengizi'nde geçmektedir. Şair bahar mevsiminin gelişyle Tunca kıyılarının çiçeklerle dolduğundan, güzellerin Mevlevîhane seyri sonrasında bir bir Tunca'yı dolaşmaya çıktıklarından ve bu zamanı pek sevdiklerinden söz eder. Güzellerin etrafında inleyip feryat eden âşıklarsa bu zamanda meydanda, Tunca üzerindeki çer çöp misali gezerler:

kaçan kim erişe faşl-ı behārī
çiçeklerle tolar tunca kenārı (Dīvān: EŞ/85)

çü mevlā-hāne seyri ola āhīr
giderler tunca seyrānına bir bir (Dīvān: EŞ/103)

güzeller bu zemānı hoş görürler
dérilüp tunca üzre yüz ururlar (Dīvān: EŞ/115)

ol ortalıkda neçe 'âşık-ı zār
yürürler tunca üzre hār ü hes-vār (Dīvān: EŞ/111)

Edirne Şehrengizi'nde Tunca'dan bahsedilen diğer beyitlerde nehir, Meric ile birlikte anılarak çılgınlığının önüne geçmek için Edirne'ye vurulan bir zincire ve Hz. Ali'nin Zülfikâr'ına benzetilmiştir (Dīvān: EŞ/81, EŞ/104, EŞ/113).

Dīvān'daki diğer tanıklarda ise Arda ve Nıl ile birlikte anılan Tunca; aşkından yerlerde sürünüp boynu bükük gezen, gözü yaşlı bir âşık olarak tasavvur edilmiştir (Dīvān: G. 16/4, G. 26/2).

2.1.12. Zemzem

Rivayete göre Hz. İbrahim; eşi Hacer ile oğlu İsmail'i bir miktar erzak ve su ile birlikte Mekke vadisine bırakır. Yanlarındaki su tükenince oğlunun susuzluktan ölmesinden korkan Hz. Hacer, Safa ile Merve

tepeleri arasında su aramaya başlar. Gidiş gelişleri yediyi bulunca Merve tepesinde iken oğlunun olduğu taraftan bir ses duyar, dönüp baktığında Cebrail'in kazdığı topraktan suyun kaynakıldığını fark eder. Çıkan su zemzemdır. Bir başka rivayete göre ise zemzem suyu Hz. İsmail'in topuklarını yere vurmasıyla ortaya çıkmıştır (Küçüktaşçı, 2013: 242). *Dīvān*'da yer alan zemzemle alakalı beyitler, şairin bizzat yaşadığı hac tecrübesine dayanıyor olmalıdır. Zira 'Âşık Çelebi Yahyâ'nın hacca gittiğini bildirirken ('Âşık Çelebi, 2018: 288) *Dīvān*'da geçen bazı beyitler ve şiirler (K. 2/2, K. 2/8, K. 16/5, M. 15, G. 75, G. 166) de şairin hacca gittiği yönündeki bu görüşü destekler niteliktedir:

'urvetü'l-vüskā vü zemzemden içüp nūr-ı şafā
zemzemeyle hāciler olmuş-durur na're-zenān (Dīvān: K. 2/8)

bi-hakḳ-ı ahmed ü mahmūd u ādem
bi-hakḳ-ı yesrib ü baḥḥā vü zemzem (Dīvān: İŞ/80)

nāzır-ı zemzem ile zā'ir-i beytü'l-hareme
hacerü'l-esvedî hak āyine-i 'ibret eder (Dīvān: G. 75/3)

yüz karasını zemzem ile yursa vechi var
yahyā kulumı sevdi yaratdı vedūdumuz (Dīvān: G. 166/5)

pāyuḡa aksun dēr isey ka'be-veş ehl-i şafā
gönül alçaḳlığın eyle tırı tır zemzem gibi (Dīvān: G. 452/4)

2.2. Cennet Irmakları

Āb-ı Kevser, *Kevser*, *mā'-ı Ma'in*, *Selsebīl* ve *Tesnīm*; *Dīvān*'da adı geçen cennet ırmaklarıdır. Bir beyitte de *enhār-ı cennetü'l-Me'vā* ifadesiyle *Me'vā* Cenneti'nde akan nehirlerden söz edilmiştir.

2.2.1. Āb-ı Kevser/Kevser

Kevser, ahirette Hz. Muhammed'in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen nehir veya havuzdur. Adı *Qur'an-ı Kerim*'de *Kevser* suresinde bir defa zikredilmektedir. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber, *Kevser*'i Allah'ın kendisine vaat ettiği bir nehir olarak açıklamış ve bu nehrin üzerinde hayrı çok olan bir havuz bulunduğunu, kıyamet günü ümmetinin oraya geleceğini bildirmiştir. (Müslim, "Salât", 53) Çeşitli hadislerde *Kevser* suyunun baldan tatlı, süttten beyaz, kardan soğuk ve köpükten (veya kaymaktan) yumuşak olduğu; kokusunun miskten güzel olup ondan içenin bir daha susamayacağı ve yüzünün ebediyen kararmayacağı rivayet edilmiştir (Ertürk, 1997: 546-547).

Kevser Irmağı, *Dīvān*'daki kimi beyitlerde sevgilinin tatlı sözü ve dudağını ifade etmek üzere kullanılırken meclis hayalinin kurulduğu bazı beyitlerde de şarap olarak karşımıza çıkar. Şarabın *Kevser*'e benzetildiği beyitlerde, meclis cennete döner; *sāḳī* de *Kevser sāḳī*si olur:

sözi tatludur āb-ı kevser gibi
yüzi kutludur verd-i ahmer gibi (Dīvān: Dîbâce: s. 7)

lebi kevser-durur anuḡ n'olaydı
hemîşe sāḳī-i kevser olaydı (Dīvān: EŞ/136)

kaçan sāḳī ola ol hūr-peyker
olur meclis behişt ü bāde kevser (Dīvān: İŞ/233)

bezmümüz cennet olur sāḳī-i kevser sāḳī
her kaçan kim gele biḡ nāz ile ol hūr-şıfat (Dīvān: G. 33/4)

Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Kırkçeşme Suları, cennetin *Selsebīl* Pınarı'na benzetilirken aynı zamanda *Kevser* Irmağı'nın da varisi kabul edilir. Bu sular cihani cennete döndürmüş, halka hayat vermiştir:

cihāni cennete döndürdi vērđi halka hayāt
bu selsebīl-i muşaffā bu kevser-i sānī (Dīvān: K. 5/2)

Çimenlikte iri ve güzel gözlü hurileri andıran sarı nergisler, ellerinde altın kadeh tutan *Kevser sâķī*leridir:

sâķī-i kevser gibi destinde altun řası var
bâĝda zerrīn-ķadeķler oldu 'ayn-ı hūr-ı 'īn (Dīvān: K. 13/2)

Yaĥyā'nın Dīvān'ı da *Firdevs* cennetine dönmüştür; orada *Kevser* ve *Ma 'īn* ırmakları akmaktadır. Dīvān'ın beyitleri de *Kevser* Irmaĝı'nın balıkları gibidir:

cennet-i firdevse dönüpdür hemīn
yēr yēr aķar kevser ü mā'-ı ma 'īn (Dīvān: Dībāce: s. 11)

beytleri māhī-i kevser gibi
ħalk-ı cihān řālībī vü rāĝībī (Dīvān: Dībāce: s. 11)

Tasavvufi mahiyetteki kimi örneklerde ise *Kevser*'in yeryüzünde akmadığından yola çıkan şair, onu dünyaya yüz çevirmiş bir kimse olarak tasavvur eder ve kendi gönlünün de *Kevser* gibi dünyaya meyletmediğini söyler:

ehl-i dünyāya iĝen açılmazuz defter gibi
gönlümüz dünyāya aķmaz ĥāsılı kevser gibi (Dīvān: M. 11/I/3)

Yukarıdaki tanıklar dışında *Kevser*'in *Nīl*, *Aras* ve *zülāl* ile birlikte anıldığı örnekler (K. 14/10, G. 151/3) de mevcuttur. Bunlar, *Aras* ve *zülāl* maddelerinde ele alınmıştır.

2.2.2. Mā'-ı Ma 'īn

Ma 'īn Irmaĝı; *Ķur 'ān*'da Mülk/30, Vâkıa/18 ve Sâffât/45. ayetlerde bahsi geçen bir cennet pınarıdır. *Mā'-ı Ma 'īn* ifadesinin aynı zamanda “akarsu” anlamının da bulunması, ifadenin şairlerde tevriyeli kullanılmasına sebep olmuştur. Dīvān'da bir yerde Kırķçeşme Suları münasebetiyle geçen ifade, bir başka beyitte şairin latif kelamını ifade etmek üzere söylenmiştir. Ayrıca bir beyitte (Dīvān: Dībāce: s. 11) de *Kevser* ile birlikte anılır:

se 'ādet ile bu mā'-ı ma 'īne oldu mu 'īn
emīn-i dīn-i nebī 'ālemüñ süleymānı (Dīvān: K. 5/23)

bu baĥr-i nazmı lezīz eyledi kelām-ı latīf
muĥīte cānīb-i cennetden aķdı mā'-ı ma 'īn (Dīvān: K. 19/43)

2.2.3. Selsebīl

“İçimi hoş ve hafif su” manasına gelen *Selsebīl* (< Ar.) (Ayverdi, 2016: 1080), İnsan Sûresi/17-18. ayetlerde sözü edilen bir cennet pınarıdır (Cebeci, 2009: 447). Dīvān'da Kırķçeşme Suları vesilesiyle iki yerde bahsi geçmektedir. Bunlardan birinde de (K. 5/2) *Kevser* ile birlikte anılır:

menāl ü mālını seyl etdi fī-sebīli'llāh
bu selsebīl için ol pādīşāh-ı 'osmānī (Dīvān: K. 5/21)

Sevgilinin yüzünün cennet baĝına, aĝzının da *Selsebīl* Pınarı'na benzediğini söyleyen Yaĥyā Bey; Sultan Süleyman'ın Atmeydanı'nda yaptırdığı bir düğünde, şerbetin cennetteki *Selsebīl* Irmaĝı misali bol bol dağıtıldığını ifade eder:

bâĝ-ı cennetdür yüzüñ ĝüyā dehānuñ selsebīl
ka 'bedür ĝüyā cemālūñ nūrıdur rüşen delīl (Dīvān: M. 41/I/1)

cinān içinde olan selsebīl gibi o dem
sebīl olmuş idi řerbet-i firāvānī (Dīvān: K. 9/11)

Şaire göre *Dīvān*'ının *nūn* harfleri (ن) de *Selsebīl* Pınarı'nın birer havuzudur:

mīmleri revzen-i nūr-ı cemīl
nūnları maşraba-i selsebīl (Dīvān: Dībâce: s. 12)

Kendisi ise her ne kadar su gibi alçak gönüllü olsa da manaların içimi hoş suyunda yani *Selsebīl* Pınarı'nda ortaya çıkıp yüzmeyi başarmış bir hava kabarcığı gibidir:

şu gibi yalımı alçaqlaruz ammā ki ēy şūft
me 'ānī selsebīlinden yüze gelmiş ḥabābuz biz (Dīvān: G. 173/2)

2.2.4. Tesnīm

Tesnīm, cennette bulunan bir pınardır. *Qur'an-ı Kerīm*'de Allah'a yakın olan kullara mühürlenmiş, mührü de misk olan nefis bir içki sunulacağı ifade edildikten sonra "O içkinin karışımı *Tesnīm*'den, yani Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır." buyrulmuştur (*Qur'an-ı Kerīm*, Mutaffifin/25-28). Bazı müfessirler *Tesnīm*'i "mahiyeti bilinmeyen bir içecek" olarak yorumlarken bazıları da onun "yukarıdan akıp gelen en değerli kaynak" olduğunu belirtmişlerdir (Taberī, XXX, 134-136; Fahreddin er-Râzî, XXXI, 101 (Yaşaroğlu, 2006: 371-372'den naklen)). Şair, Hz. Peygamber'den kıyamet günü huzuruna susamış varan ümmetine *Tesnīm* Irmağı'ndan bir saf kadeh sunmasını ister:

ol dem bir ayağ üzre biş ayağ olacaḡdur
tesnīmden ērgür aña bir cām-ı muşaffā (Dīvān: K. 1/68)

2.2.5. Enhār-ı Cennetü'l-Me'vā

Dīvān'da Mevâ Cenneti'nin nehirlerinden söz edilen bir beyitte, bu nehirlerle *Dīvān*'ın lacivert mürekkep ile çizilmiş süslü cetveline işaret edilmiştir:

lāciverd ile cedvel-i zībā
hem-çü enhār-ı cennetü'l-me'vā (Dīvān: Dībâce: s. 13)

2.3. Diğer Pınarlar

Yeryüzünde akan nehirler ve cennet ırmaklarının yanında *Dīvān*'da adı geçen diğer pınarlar *āb-ı ḥayāt*, *āb-ı ḥayvān*, *āb-ı zindegānī*, *'ayn-ı ḥayāt*, *çeşme-i ḥayāt*, *ḥayāt ābı*, *ḥayāt ırmağı*, *āb-ı zülāl* ve *zülāl* ifadeleriyle anılan hayat suyu ve *zülāl* pınardır.

2.3.1. Āb-ı Ḥayāt/Āb-ı Ḥayvān/Āb-ı Zindegānī/'Ayn-ı Ḥayāt/Çeşme-i Ḥayāt/Ḥayāt Ābı/Ḥayāt Irmağı

Āb-ı ḥayāt, ölümsüzlük verdiği inanan efsanevî sudur; bengisu, dirilik suyu demektir. Efsaneye göre hayat suyu, İskender'in veziri Hızır ve İlyas ile birlikte karanlıklar ülkesine aramaya gittiği sudur. Sonsuz hayat başlıyan bu pınarı Hızır'la İlyas bulmuş; bir rivayete göre ilahî bir emirle sudan İskender'e söz etmeleri yasaklanmış, bir başka rivayete göre ise İskender'e haber vermek üzere pınardan ayrıldıklarında su gözlerden gizlenmiştir. Hızır ile İlyas'tan başka hayat suyundan içen olmazken Hızır karada, İlyas denizde başı dertte olanlara yardım etmektedir (Aslan, Taş, Zülfe, 2018: *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*: 169-170).

Hayat suyu, *Dīvān*'da en fazla sevgili ve sevgiliyle ilgili unsurlarda karşımıza çıkar. Siyah elbisesinin içinde sevgili, karanlıklar ülkesindeki bengisudur. Onun can başlıyan dudağı, hayat suyu olurken kimi zaman hayat suyundan da kıymetlidir. Şaire göre gönülde yârin dudağının hayali varken âşıklar *āb-ı ḥayāta* itibar etmez, dönüp bakmazlar:

karalar gēysün ol şūḡ-ı dil-ārā
ḥayāt ābı olur zūlmetde zīrā (Dīvān: İŞ/141)

*siyeh cāmeyle şan ol mäh-i tãbãn
görinür zulmet içre âb-ı hayvãn* (Dīvãn: İŞ/279)

*leb-i cãn-bahşı âb-ı zindegãnĩ
dahı yok hıızr-ı haııttınuı nişãnı* (Dīvãn: İŞ/200)

*cãn otı haııttı lebleridür çeşme-i hayãt
ölümlüsi dirilene olur devã-yı rüh* (Dīvãn: G. 44/2)

*hıızr-ı dil âb-ı hayãt-ı lebüne erdi dedüm
dedi düşüñdür ola umma karasin göresin* (Dīvãn: G. 323/4)

*var iken dilde hayãl-i la 'l-i cãn-bahşuı senüñ
'aynına gelmez begüm 'aşıkıların ğb-ı hayãt* (Dīvãn: G. 34/3)

Sevgilinin yanağı, sözü hatta iyiliğı ve ihsanı da hayat suyuna benzer. Yârin yanağındaki ben, üzerine hayat suyundan bir damla damladığı için karadır. Sevgilinin kılıcı dahi hayat suyuyken kılıcın kını da şüphesiz onun karanlıklar ülkesidir:

*'arızuıla la 'l-i cãn-bahşuı gören 'ayne'l-yaķın
dedi kim düşmiş hayãt âbına bir engüşterin* (Dīvãn: K. 13/14)

*keremüñden gözümüñ yaşını gör hãlümi şor
ey sözi âb-ı hayãt eyliğı eyle şuya at* (Dīvãn: G. 30/4)

*anuı in 'ãm u ihsãnı hayãt ırmağına beızer
hemşe dirlik ile zindedür her kulu kurbãnı* (Dīvãn: K. 16/33)

*âb-ı hayvãndan aña bir kaıtre tammuşdur meger
anuı-içün karadur ol hãl-i hadd-i âteşin* (Dīvãn: K. 13/16)

*âb-ı hayãtdur bize ma 'nide tığ-ı yãr
yahyã bi- 'aynihi aña zulmet-durur niyãm* (Dīvãn: G. 250/5)

Her fırsatta sanatını ve hünerini övmekten geri kalmayan Yahyã Bey; bunu yaparken sonsuz hayat bağışlayan bu efsanevî sudan da faydalanır. Hayat suyunun sonsuzluk bahşetmesi gibi onun sözleri de ebediyen var olacaktır. Şair, bunu ifade edebilmek için şiirlerini ve sözlerini hayat suyuna teşbih eder. Sancak, hayat suyunun onun sözünün lütfu olduğunu gördüğü için Yahyã can bağışlayan şiirini yazabilsin diye mıstar çekmektedir. Yahyã gibi adını sonsuza dek yaşatacak olan kimselerin ölüm günü de yine hayat suyu olur:

*gördi kim luıf-ı kelãmumdur benüm âb-ı hayãt
yazmağı bu şı 'r-i cãn-bahşı çeker mıstar livã* (Dīvãn: K. 17/34)

*yüzüñi hãk-i kadem kıl sözüñi âb-ı hayãt
şı 'r-i cãn-bahş ile yahyã gibi ihyã ola-gör* (Dīvãn: G. 125/5)

*'ayn-ı hayãt olurmuş rüz-ı memãtı âhir
yahyã gibi şular kim adını zinde eyler* (Dīvãn: G. 65/7)

Hız. İsa'nın sırrını anlatan da Hız. İsa gibi cana can katan da Yahyã'nın hayat suyu olan şiirleridir. Onun satırlarında hayal, karanlıklar ülkesindeki hayat suyu misali dalgalanır. Yahyã'nın bütün cihanı saran şiirleri gibi ilmi de yine yeryüzüne hayat pınarı olur:

*hayãt âbına beızer cãn bağışlar 'arif-i cãna
mesihã remzini iş 'ar eden eş 'ar-ı yahyãdur* (Dīvãn: G. 134/7)

*şî'rümüz âb-ı hayât oldu bizüm ey yahyâ
cân-fezâ oldu mesîhâ gibi çün her sözümüz* (Dîvân: G. 141/5)

*mevc urur zulmet içinde nite-kim âb-ı hayât
midhat-i zât-ı şerîfünde suîr ile hayâl* (Dîvân: K. 18/39)

*cihâna 'ayn-ı hayât oldu 'ilmümüz güneşi
hemîşe mağrib-i esrâr u meşrîk-ı hünerüz* (Dîvân: G. 174/4)

*benüm gün gibi eş 'arum cihân-gîr oldu ey yahyâ
hayât âbını dünyâda ziyâde râyegân êtdüm* (Dîvân: G. 262/7)

Yahyâ'nın şiirlerinin önemli bir kısmını oluşturan tasavvuf konusu, hayat suyundan söz edilen beyitlerde de sıkça karşımıza çıkar. Bu örneklerin pek çoğunda *âb-ı hayâtdan el yu-* ifadesi görülür. Tasavvuf yolunda yürüyen ya da muhatabını Hak yoluna davet eden Yahyâ; artık hayat suyundan elini çekmiş, dünyaya dönük sonsuzluk arayışını terk etmiştir. Zira o, *beķâ* yurdunu bulmaya taliptir:

*yahyâ gibi elünî yu âb-ı hayâtdan
diñle sözümü vuşlat-ı mevlâya kıl şitâb* (Dîvân: M. 4/V/6)

*cehd ile âb-ı hayâtından dahî el yur olur
zâhiren dîvâne-i bî-ķayd olur mağfûr olur* (Dîvân: M. 13/II/3)

*hayât âbından el yu ey göñül fânî cihândan geç
ola dersen şaņa pinhân eger mülk-i beķâ peydâ* (Dîvân: G. 2/6)

*cemâl-i yâri gördüm el yudum âb-ı hayâtumdan
vücûdumda ne cân olsun ne 'ömr-i câvidân olsun* (Dîvân: G. 353/4)

Şaire göre asıl dervîş, bir kara şal ile hayat suyu olup Hızır'ı ayağına getiren kimsedir:

*dervîş odur ki hızr ayağına gele anuñ
âb-ı hayât ola tura bir ķara şâl ile* (Dîvân: G. 404/3)

Bir beyitte ise *âb-ı hayât* ile kastedilen, kişinin kendi kanıdır. Şaire göre Mansur gibi hayat suyuyla yani kendi kanyla abdest almayan kimse, vahdet yurdunda aşk imamıyla namaz kılamaz:

*dâr-ı vahdetde imâm-ı 'ışķ ile kılmaz nemâz
almayan manşûr-veş âb-ı hayâtından vuzû* (Dîvân: G. 357/4)

Yukarıdaki örneklerden başka Kırkçeşme Suları, güneş ve mecliste sunulan şarap ile hayat suyu arasında ilgi kurulmuş, kıyaslamalar yapılmıştır:

*cihânda 'aynına almaz 'uyûnı şehrimüzün
ne hızruñ âb-ı hayâtın ne âb-ı nîsânı* (Dîvân: K. 5/19)

*hızır yetişdi cihâna bu seyyidü'l-haremeyn
çıkardı bir ķarañulukdan âb-ı hayvânı* (Dîvân: K. 5/24)

*zulmetde hayât âbı gibi 'ayn-ı cihândan
olmuşdı nihân çeşme-i mihr-i felek-ârâ* (Dîvân: K. 1/2)

*şohbete sâķî toludan âb-ı hayvân yağdurur
bûseler verüp bize maħbûblar cân yağdurur* (Dîvân: M. 11/II/4)

Bir örnekte ise hayat suyunun âşık olarak karşımıza çıktığı görülür. Sevgilinin güzel yüzünün hasretiyle gece gündüz ağlamaktan hayat suyunun kaynağına/gözüne kara su/perde inmiştir:

hasret-i dīdārūñ ile ağlamakdan rūz u şeb
'aynına āb-ı hayātunñ indi cānā kare şu (Dīvān: G. 362/2)

Bunlardan başka *Dīvān*'da çeşitli vesilelerle hayat suyundan söz edilmiştir (K. 25/27, G. 119/3, G. 462/5, G. 509/2).

2.3.2. Āb-ı Zülāl/Zülāl

Āb-ı zülāl; lezzetli ve içimi güzel olan, boğazdan kayıp giden tatlı sudur. *Zülāl*; yıllarca erimeden kalan kar kütlelerinin içinde oluşan ince, beyaz ve baş tarafı hafif koyu renkte bir kurtçuk olup suya atıldığında hemen eriyerek suyu soğutup lezzetlendirir ve içimini kolay bir hâle getirir. Bu nedenle içimi hoş, saf suya da *zülāl* denilmiştir (Şentürk, 2016: 35; Aslan, Taş, Zülfe, 2018: *Osmanlı Edebiyatının 300'ü*: 215). *Zülāl*, *Dīvān*'da daha ziyade Yahyâ ve onun şairliği hakkındaki beyitlerde ve sevgiliyle alakalı hayallerde karşımıza çıkar.

Şair, ilim ve fazilet okyanusunun talibi olduğunu ifade ederken kendisini taşlı yerden çıkan *zülāle* benzetir. Onun şirin sözleri, her yerde gönüller sevgilisidir; zira taşlı yerden çıkan içimi hoş ve tatlı su pek makbuldür. Yahyâ'nın sözleri, nazım denizini tatlandırır *āb-ı zülāl* olurken onun kaleminden akan yine bu tatlı sudur:

tālib-i kұлzüm-i kemālüz biz
taşlu yerden çıkan zülālüz biz (Dīvān: Dībāce: s. 10)

oldı şīrīn sözlerüm her yerde maḥbūbu'l-kulūb
mu'teberdür taşlu yerlerden çıkan āb-ı zülāl (Dīvān: Dībāce: s. 10)

baḥr-i nazmumu lezīz eyledi bu lutf-ı kelām
akdı bir baḥr-i revāna şanasın āb-ı zülāl (Dīvān: K. 14/36)

şükür ḥudāya ki tafşīl olup 'ale'l-icmāl
beyāz-ı nāmeme ḥāmem aḫıtdı āb-ı zülāl (Dīvān: M. 6/IX/1)

“Acaba onun yazısının karası, Kadir Gecesi midir? Zira renkli hayallerle dolu manaların tatlı suyu orada akmaz olur.” manasındaki beyitte şair, hayallerle süslü manalarını *zülāle* teşbih ederken yazısını da Kadir Gecesi'ne benzeterek Kadir Gecesi'nde akarsuların akmadığı yönündeki inanışa da işarete bulunur:

sevād-ı ḫaḫḫı kadir gēcesi midür 'acebā
ki ḫurur anda zülāl-i me'ānī-i rengīn (Dīvān: K. 19/51)

Sevgiliyle ilgili beyitlerde ise âşığın gözyaşları *rahmet zülālī* olurken temiz gönüllü derviş, döktüğü gözyaşlarıyla aşkın çiçek bahçesine gönlü ferahlatan *zülāl* suyunu salar:

yaşum kâf-ı ḫaḫḫatden gelür bir 'ayn-ı 'ālīdür
maḥabbet baḥrinünñ emvācidur rahmet zülālīdür(Dīvān: G. 89/1)

yaşunñ güz yağmurınunñ 'aynidur ey şūft-i şāft
maḥabbet būsītānına zülāl-i dil-güşā şaldunñ (Dīvān: G. 231/4)

Kendini ilim ve fazilet sahibi olarak gören Yahyâ Bey de gözyaşlarını gaflet uykusunu açan *zülāle* benzetir:

nālemüz gūyā derāy-ı kārban-ı 'ışk-ı yār
gözümüz yaşı zülāl-i ḫ'āb-ı gāfletdür bize (Dīvān: G. 381/3)

Âşığın kederli gönlü aşk ateşiyle öyle tutuşmuştur ki artık vuslat *zülālī*yle bile teskin olmaz. Şaire göre ayrılık ateşi ancak sevgilinin *āb-ı zülāl* olan azarıyla söner:

tutuşdı āteş-i 'ışk ile kalb-i gamgīnüm
zülāl-i vuslat ile olmaz oldı teskīnüm (Dīvān: G. 290/1)

yaḥyāya geldi ḥayli 'itāb ʿetdi ol perī
hecr āteşi söyündi bu āb-ı zülāl ile (Dīvān: G. 404/7)

Diğer örneklerde ise *zülāl* suyu ile Kırkçeşme Suları arasında ilgi kurulmuş; bu tatlı su çeşmelerinin çiçek açmış bir fidan gibi olduğu, seyre çıkanlara gül misali şeref verdiği ifade edilmiştir. Sultan Süleyman, şehre gelen bu sular sayesinde susuz pınarları rahmet *zülāl*ine kandırmıştır:

zülāl-i çeşme nihāl-i şükūfe-dār gibi
müşerref eyledi gül gibi ehl-i seyrānı (Dīvān: K. 5/12)

teḳabbella'llāh ʿeyā dā'iyān-ı ḥalk-ı cihān
zülāl-i rahmete kandurdi 'ayn-ı 'aṣṣānı (Dīvān: K. 5/25)

Son bir beyitte de *hilāl*, *Kevser* Irmağı'ndan dünyaya doğru akan *zülāl* suyuna benzetilmiştir:

'ayn-ı 'ibretle nazār eyle hilāle şanasın
āb-ı kevserden akar cānib-i dünyāya zülāl (Dīvān: K. 14/10)

3. DĪVĀN'DA AKARSU MANASINDA KULLANILAN İFADELER

Dīvān'da ismi geçen nehir ve pınarların dışında akarsu anlamında kullanılan birçok ifade bulunmaktadır. Bunlardan tespit edebildiklerimiz *āb*, *āb-ı cārī*, *āb-ı rahmet*, *āb-ı revān*, *akar şu*, *baḥr*, *cūy*, *cūy-ı revān*, *çeşme*, *deryā*, *enhār*, *ırmağ*, *ırmağ*, *nehr*, *revān şu*, *rūd* ve *şu* ifadeleridir.

3.1. Gözyaşı

Ayrılık derdinin ıstırabını çeken âşık ister selvi boylu, peri yüzlü bir güzel uğruna yüz üstü düşüp yerlerde sürünsün ister ilahî aşkla kendinden geçip vahdet denizini aramaya çıksın gözlerinden akan yaşlar hep akarsular gibidir; coşkun ve ardı arkası kesilmez. İşte âşık, içine düştüğü bu aşk derdini gözyaşlarını ırmağ edip şehirde boynu bükük gezerek ifade eder:

yaşum ırmağı gibi boynumu burup yürürin
her dem āyine-i 'ālemde elemeler görürin (Dīvān: M. 16/IV/2)

yaşum enhārı gibi karşı çıkarsam yeredür
toğrulup seyre gelen serv-i ḥırāmānumdur (Dīvān: G. 101/2)

fiğān u āh ile kūh-ı girānı söyledelüm
sirişk-i çeşm ile āb-ı revānı söyledelüm (Dīvān: G. 272/1)

Gözyaşlarının arasında şair, âdeta ırmağa düşmüş bir hazan yaprağı gibidir. Oysa bu denli coşkun akan yaşlar sevgilinin karşısında durur, akmaz olur. Zira âşık, sevgiliyi görünce gözyaşının nehri Kadir Gecesi'ne ulaşır:

müstağrak ʿetdi göz yaşı yaḥyāyı nāgehān
berg-i ḥazānı şanki bir ırmağa şaldılar (Dīvān: G. 117/5)

meger ki ḳadre ʿerer nehr-i eşki yaḥyānuḡ
ḥabībi gördüğü laḥza ṡurur aḳa-bilemez (Dīvān: G. 163/7)

Gözyaşlarının ırmağa teşbih edildiği kimi beyitlerde *sürün-* ifadesi dikkati çeker. Şair; Sigetvar Seferi sırasında devrin vezirlerinden Mustafa Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde (K. 29), oğlunun muradına eremediğini ve gözyaşlarının ırmağı gibi boş yere süründüğünü ifade ederek vezirin yardımını umar. Bir başka beytinde ise aşk ateşinde yanan gönlünün gözyaşının ırmağı gibi kuru yere süründükten sonra sevgilinin ihsan denizine kavuştuğunu müjdeliler:

yaşı ırmağı gibi ḳurı yere sürünmesün
bende-zādeḡ āsitānuḡda murādından ba'īd (Dīvān: K. 29/26)

*sürinürken yaşum ırmağı gibi kırı yere
baħr-i iħsānına erişdi dil-i sūzānumuz* (Dīvān: G. 165/2)

Şehzade Mustafa için yazılan mersiyede ise *aķar Őu*, durmadan gözyaşı dökken bir kimse olarak düşünölmüştür. Şehzadenin ardından ağlamaktadır:

*gürv ü nāle vü zār ile taldı kevn ü mekān
aķar Őu gibi müdām ağlamakda pīr ü cüvān* (Dīvān: M. 8/IV/3)

Tasavvuftan söz edilen beyitlerde de yine âşığın gözyaşları akarsu misali akar. Zira tasavvuf yoluna girenlerin ilk mertebesi budur. Âşığın gözyaşı ırmağı, vahdet denizinin delili ve rehberidir:

*zāhidā ehl-i sülūkū budur evvel pāyesi
ķāf-ı 'ıŐkından anuñ 'aynına aķar Őu gelür* (Dīvān: G. 76/6)

*bir kenārı ihtiyār etdi vücūdum zevrakı
yaşum ırmağı delil-i baħr-i vahdetdür bize* (Dīvān: G. 381/4)

3.2. Sürünen, Yüzü Yere Düşen Kimse

Akarsuların kıvrılarak yerde akması, şairlerin zihninde ağlayarak sürünen bir kimse hayali canlandırır. Yahyā da geleneğin bu hayalini şiirlerinde tatbik etmiştir. Sultan Süleyman'ın musiki yasağı nedeniyle kaleme alınan bir kasidede (K. 6) şair, şeriat emrinin bütün çalgıcıları akarsular gibi yerlerde sürüdüğünü ve onların yüzünü yere geçirdiğini anlatır:

*aķar Şular gibi cümle terāne ehlinüñ
yere düşürdi yüzün emr-i Őer'-i sūbhānī* (Dīvān: K. 6/7)

Yine diğer bazı örneklerde de nehirler, sürünen kimseler olarak tasvir edilmiştir. Bütün bu örneklerde *sürün-* ifadesinin mecazî manası da göz ardı edilmemelidir:

*'ıŐık yolında sürinen kiŐi enhār gibi
vara vara erişür menzil-i baħr-i kereme* (Dīvān: G. 427/6)

*ādem hevāya uymasa berg-i ħazān gibi
ķurı yere sürünmese āb-ı revān gibi* (Dīvān: G. 456/1)

3.3. Âşık

Âşığın sevgiliye duyduğu hasretle akarsu misali boynu bükük ve itibarsız bir hâlde gezmesi, *Dīvān*'da pek çok beyte konu olmuştur. *Nīl* ve *Tunca* başlıklarında da ele alınan bu duruma, Őu beyitler de örnek verilebilir:

*benüm gibi o Őehr içinde enhār
yürür boynun burup 'ıŐık ile her bār* (Dīvān: EŞ/84)

*aķar Őu gibi yalimum alçaķ belā-ķeŐem
rāh-ı ümīd-i pāy-ı perī-veŐdeyem daħı* (Dīvān: G. 464/3)

3.4. Sevgiliyle İlgili Unsurlar

Dīvān'da akarsu manasındaki ifadelerin sıkça görüldüğü kimi beyitler, sevgili etrafında şekillenen hayallerle örölmüştür. En başta sevgilinin ilmi ve fazileti akarsulara benzetilir. Kaf Dağı gibi ihtişam ve şeref sahibi olan Kemalpaşazāde'nin ilminin nehirleri, yıllardır sel gibi akmaktadır. Şair, ihtişam dağları fazilet ve cömertlik nehirlerini saklayan o yârin kulu, kurbanıdır:

*ķāf tağı gibidür muħteŐem ü ehl-i veķār
seyl gibi aķar enhār-ı kemāli meh ü sāl* (Dīvān: K. 18/16)

*kulu kurbânıdır yahyâ o sultân-ı cihânı kim
cibâl-i ihtişamı fazlı enhârına mahremdür* (Dīvân: G. 98/7)

Sevgilinin mavi kaftanı, cennet bağlarından akan bir nehirdir. Yârin kolu, bir beyitte akarsu olurken kolundaki altın işlemeli kol bağı da güneşin su üzerindeki aksidir. Bir başka örnekteyse sevgilinin yanan kolunu gören şair, onu nehre düşmüş bir gül yaprağı sanır:

*mâ'î ridâsı şanasın âb-ı revândur
bâğ-ı cinâne* (Dīvân: Ms./2)

*düşdi şandum âb-ı cârî üzre 'aks-i âfitâb
bakıcağ koluñdağı altunlu bâzû-bendünje* (Dīvân: G. 392/4)

*düşdi bir gül yaprağı güyâ akar şu üstine
kolunu 'uryân edüp cânâne yakdı dün gece* (Dīvân: G. 394/3)

3.5. Meyletme

Akarsuyun sürekli hareket hâlinde olması ve belli bir yöne, özellikle de karışacağı denize doğru akması çeşitli hayallerin kurulmasına sebep olmuştur. Şiirlerde hareket hâlindeki bir yerden başka bir yere giden kimseler, sıklıkla akarsuya benzetilir. Sevgiliye doğru akın eden âşıklar ve Safa'nın nur denizinde vahdete eren hac kabileleri, şair tarafından birer nehir olarak yorumlanmıştır:

*muhtî-i bahr-i vahdetdür dili var her vilâyetden
akıtdı gendüye enhâr-veş efrâd-ı insânı* (Dīvân: M. 2/IV/3)

*akar enhâr gibi kâfileler her yanadan
bahr-i envâr-ı şafâya erişür vahdet eder* (Dīvân: G. 75/2)

*göz yaşı akdı sa'y u semâ' u şafâ ile
deryâya geldi rûd-ı serî' u'l-vürûdumuz* (Dīvân: G. 166/3)

Dünya geçidinden geçerek ahiretin uçsuz bucaksız denizini mekân tutan sevgili de yeryüzünden akarsu misali akıp gitmiştir:

*oldı akar şu gibi der-bend-i dünyâdan revân
bahr-i bî-pâyân-ı 'ukbâya varup étđi mekân* (Dīvân: M. 3/III/1)

3.6. Gönül

Suyun akıcılığından faydalanan şairler, bu durumu mecazî manada yorumlayıp *gönlü ak-* deyimini beyitlere ince hayaller eşliğinde yerleştirirler. Böylece beyitlerde akarsuyun belli bir yöne akmasıyla gönlün sevgiliye meyletmesi arasında bir bağ kurulur. Âşığın gönlü de ırmaklar gibi sevgiliye doğru coşkun bir hâlde, iradesizce akar. Âşığın yokluk yolu dediği bu dünyada artık huzuru ve sabrı kalmamıştır:

*akar şu gibi dil ol serve nâçâr
ki oldum 'âşık-ı dîdâr-ı dil-dâr* (Dīvân: İŞ/57)

*akıtdı gönlüm ırmağını bir şâh-ı vilâyet kim
kelâmı dürr-i bî-hemtâ vücûd-ı pâki deryâdur* (Dīvân: G. 134/2)

*dîdâr-ı yâre akdı revân şu gibi gönül
râh-ı fenâda kalmadı hergiz qarârumuz* (Dīvân: G. 187/2)

3.7. Bir Tasavvuf Terimi Olarak Marifet

Yahyâ Bey'in şiirlerinin çoğu âşıkane olmakla birlikte onun din ve tasavvuf hakkında yazdığı, ahlâkî meselelere değindiği mısra, beyit ve gazellerinin sayısı da oldukça fazladır. Fenafillah yolundaki makamların dördüncüsü olan *ma'rifet* (< Ar.), "hüner, maharet, ustalık; bilgi, bilim, fen" anlamlarının

yanında tasavvuf temelli beyitlerde daha ziyade “ilahî sırları tefekkür ederek keşif ve ilham yoluyla kavrama, irfan, ilim, fazilet” (Ayverdi, 2016: 771) manasında kullanılır ve akarsuya teşbih edilir.

Şaire göre ilim ve fazilet sahiplerinin tılsımlı bedeni, *ma'rifet* ırmağının kaynağını aldığı dağdır. Allah'ın fazilet ırmağı da görünen âlemin kıyısına dalgalarını vurduğu için *me'arîfûñ*/marifetlerin nehirler gibi ardı arkası kesilmez:

*görünen resm-i tılsım-ı cism-i erbâb-ı kemâl
ma'rifet ırmağının gūyâ ki kühistânıdur* (Dīvân: G. 99/4)

*enhâr gibi ardı kesilmez me'arîfûñ
mevc urdı rûy-ı zâhire bañr-i kemâl-i hû* (Dīvân: G. 360/2)

*ma'rifet ırmaqları tırılmaz akar lâ-yenkañı'
gel beri ser-çeşme-i 'irfân ol efvâhe bak* (Dīvân: G. 202/2)

Bir başka beyitte ise şair gönülden durmadan akan *ma'rifet* ilminin pınarını, takvanın Kaf Dağı'ndan akan nehirlerle benzetir:

*'ayn-ı 'ilm-i ma'rifet dilden gelür lâ-yenkañı'
farkı yokdur kâf-ı tâ'atden ağan enhâr ile* (Dīvân: G. 397/4)

3.8. Tasavvuf Yolunun Yolcusu

Şiirlerinde tasavvuf konusunun önemli bir yer teşkil ettiği Yahyâ Bey, kimi beyitlerinde akarsuları tasavvuf yolunun birer yolcusu olarak görür. Nehirlerin akarak sonunda denize kavuşması ve orada bir olması, Yahyâ'nın zihninde *vañdete* eren bir *sâlik* çağrışımı oluşturur. Şairin *bañr-i bî-kenârdan*, *bañr-i vañdetten* ve *deryâ-yı takvâdan* söz etmesi bundandır. Ayrıca *deryâ* (< F.) ifadesinin “deniz” manası dışında “bütün varlığın kaynağı olan Allah” (Redhouse, 1890: 899) anlamında da kullanılması bahsi geçen çağrışımları zenginleştirir.

Gelip geçici ömrü, yolunda bir dar geçit olarak kabul eden şair; yolunun akarsu gibi uçsuz bucaksız denize yani *vañdete* çıktığını söyler. Muhatabına da ariflerin arasına karışıp akarsu misali denize ulaşmasını öğütler. Zira erenler de nehirler gibi *vañdet* denizine ulaşmışlardır:

*akar şu gibi yolum bañr-i bî-kenâra çıkar
hayât-ı kâzibe der-bend-i reh-güzârımdur* (Dīvân: G. 102/4)

*ehl-i 'irfâna yetiš şu gibi gel deryâyâ var
âlet-i hengâme olan şeyh-i bî-iz'ânı ko* (Dīvân: G. 363/4)

*yañyâ muñt-i ma'rifet olana varı-gör
deryâyâ yolu uğrayan âb-ı revân gibi* (Dīvân: G. 456/5)

*cūylar gibi erenler cümle bañr-i vañdete
êrdiler mâhî gibi ammâ ki hâmuş oldılar* (Dīvân: G. 114/2)

Yahyâ'nın bir beytinde akarsu, ilim ve fazilet denizinin talibi olarak görülürken bir başkasında zikirle meşgul olan bir kimse olarak düşünülmüştür:

*akar şular gibi bañr-i kemâle tâlib olanlar
fenâ-ender-fenâ oldu der-i deryâ-yı takvâde* (Dīvân: G. 391/4)

*hû dēyen hû eşidür bu kubble-i eflâkde
zikre meşgûl ol yüri enhâr ile kühsâr ile* (Dīvân: G. 397/5)

3.9. Yolunu Temizleyen, Günahlarından Arınan Kimse

İrmakların akarken taşıdıkları cisimleri kenara atması, onların yollarını temizledikleri yönünde bir düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. “Yolunu temizlemek” manasındaki *yoluñı pāk etmek* ifadesi,

tasavvuf temelli beyitlerde ise “günahlarından arınmak” şeklinde yorumlanmıştır. Şair akarsular gibi yolunu temizleyen yani günahlarından arınan kimsenin Allah’ın tecellisine ayna olacağını söyler. Nehirler gibi yolunu temizlemek isteyeneye ise âşık olup tenhaya çekilmesini tavsiye eder:

*âb-ı revân eger hareket üzre olmasa
hâr ü hesi kenâra düşürmezdi dâ'imâ* (Dīvân: K. 24/5)

*yolını pāk eden ey yahyâ akar şular gibi
gün gibi 'ayne'-yakîn âyîne-i dīdâr olur* (Dīvân: G. 122/7)

*yoluñı pāk etmek isterseñ akar şular gibi
nev-behâr oldı yüri dīvâne ol tenhâya kaç* (Dīvân: G. 38/6)

3.10. Boş Konuşan ve Susmak Bilmeyen Kimse

Dīvân’da kimi beyitlerde akarsular; boş konuşan, uzun uzun sayıklayan, susmak bilmeyen ve ağızından çıkan kulağı duymayan kimseler olarak düşünülmüştür. Bu tasavvurlara, durmadan çağlayarak akan ve bu coşkun akışı esnasında gürültüye varan sesler çıkaran akarsuların sebep olduğu söylenebilir:

*çok söyleyen degirmene benzer sebâtı yok
uzun uzak sayıklama âb-ı revân gibi* (Dīvân: K. 34/8)

*kâl eyle sözüñ âteş-i şabr ile dâ'imâ
sözi yabana söyleme âb-ı revân gibi* (Dīvân: K. 34/15)

*âdemüñ kavlinde fi'linde le'âfet olmasa
cüy-veş yabana söyler bir yaban hayvâmdur* (Dīvân: G. 99/3)

*ulu tağlardan akan âb-ı revân gibi hemân
söyledüğü sözi bilmezlere şağırlanuruz* (Dīvân: G. 177/2)

Sevgilinin aşk şarabının kadehi, onu sarhoş edip aklını başından aldığı için Yahyâ’nın sözünde de akarsu gibi sebat yoktur:

*mest ü mecnûn eyledi cām-ı şerâb-ı 'ışk-ı yâr
yokdur akar şu gibi sözinde yahyânuñ sebât* (Dīvân: G. 34/5)

Bir beyitte ise şair, yukarıdaki tasavvurların tam tersini ileri sürerek akarsuyun sözünün ve sedasının boşa olmadığını ifade eder. Nehrin sesi, hakikatte bir nağmedir:

*cüyüñ sözi şadâsı şanursın yabanadur
bu nakşâ bu hevâya bu şavta terânedür* (Dīvân: M. 19/IV/2)

3.11. Kırkçeşme Suları

Dīvân’da, yapımı 1554’te başlayıp 1563’ten önce tamamlanan ve Sultan Süleyman’ın talimatıyla Mimar Sinan tarafından yapılan Kırkçeşme Suları (Çeçen, 2002: 476) vesilesiyle yazılmış bir kaside bulunmaktadır. Bu kasideye göre padişahın ihsan nehri olarak görülen Kırkçeşme Suları şehre ulaşınca cihan cennete dönmüştür. Parlayan güneş ışıkları misali her haneye giren bu nehir, Tuba ağacına benzer. Onun dalları herkesin evine kadar uzanır. İnsana verdiği neşe ve huzur bitip tükenmezken akan suyunun yoluysa keramet heybesidir:

*erişdi şāhumuzuñ şehre nehr-i ihsāni
velilere nite-kim vāridāt-ı rabbāni* (Dīvân: K. 5/1)

*ne nehr olur bu ki her hāneye duhūl eyler
misāl-i şa'şā'a-i āfitāb-ı nūrāni* (Dīvân: K. 5/6)

*bu şehir cennete döndü bu nehr tûbâyâya
uzandı cümlesiniñ hânesine ağşanı* (Dīvān: K. 5/13)

*şafâsı lem-yezel ü lâ-yezâl ü müstevfî
tarîk-ı âb-ı revânî kerâmet enbânî* (Dīvān: K. 5/10)

Şair bu rahmet suyunu Ebû Bekir'e/sadık sevgiliye benzetir; zira âlem onunla şeref bulmuştur:

*bu âb-ı rahmeti ben yâr-i gâra beşzedürin
ki anuñ ile şeref buldı 'âlem-i fânî* (Dīvān: K. 5/15)

Kırkçeşme Suları'yla ilgili, akarsu bağlamında değerlendirilebilecek diğer örnekler; *kevser* (K. 5/2), *mâ'-ı ma'in* (K. 5/23), *selsebil* (K. 5/2, K. 5/21), *âb-ı hayât* (K. 5/19, K. 5/24) ve *zülâl* (K. 5/12, K. 5/25) başlıkları altında ele alınmıştır.

3.12. Dīvān ve Dīvān'la İlgili Unsurlar

Şairlerin akıcılığı ve duruluğu nedeniyle sözlerini akarsuya benzetmeleri, Osmanlı şiir geleneğinin vazgeçilmez özelliklerinden biridir. Yahyâ Bey de *Dīvān*'ını hızla akan binlerce nehrin karıştığı bir cömertlik denizi olarak görür. Onun güzel yazısı, menekşe bahçesiyken satırlarının arasından cennet ırmakları akmaktadır:

*oldı meger muhteliğ-i bahr-i cûd
bir niçe biñ rûd-ı serî'ü'l-vürûd* (Dīvān: Dîbâce: s. 11)

*hüb haç iki kenârında benefşezârdur
her iki saır arasında şanki enhâr-ı cinân* (Dīvān: G. 301/2)

Bir tezhîp terimi olan *cedvel*, aynı zamanda "küçük su yolu, ırmak" anlamına gelir. Şairler bu çağrışıma oluşturabilmek için *cedvelî* akarsuyla birlikte kullanılır (Şentürk, 2016: 194-195). Yahyâ'nın beytinde de akarsu, aşk mektubu yazabilmek için gül bahçesine kusursuz bir *cedvel* çizer:

*mahabbet-nâme yazmağa mükemmel
çeker âb-ı revân gülzâra cedvel* (Dīvān: İŞ/93)

3.13. Kılıç

Kılıcın parlak görünümü ve ince uzun şekli, akarsuyu andırır. Ayrıca yapım aşamasında kılıca su verilmesi de onun akarsu ile olan bu bağı kuvvetlendirir. Ömrünü seferlerde geçirmiş olan Yahyâ Bey, kılıç - akarsu ilişkisini şiirlerinde ustalıkla kullanmıştır. Bir beytinde akarsuyu gazada kınından çıkan kılıçlara benzetirken bir diğerinde nilüfer ile birlikte zikreder. Akarsuyun içindeki nilüfer, yiğitlerin kılıcı ile düşmanın yanağı gibidir:

*çıkardı tîgini âb-ı revân gülâfından
bu kârzâra zırhlar geyindi her deryâ* (Dīvān: K. 12/10)

*görünür âb-ı revân içre şekl-i nilüfer
nite-ki tîg-i dilrân ile ruh-ı a'dâ* (Dīvān: K. 12/7)

3.14. Alçak Gönüllü Kimse

Yerden usul usul akan nehirler, şairlerce alçak gönüllü biri olarak yorumlanmış ve bilhassa kasidelerde methedilen kimseler, bu akarsulara benzetilmiştir. Yahyâ'nın da bir beytinde bu yönde bir yorum görülürken bir başka şiirinde şair, Allah'ın cemâline kavuşması için muhatabına akarsu gibi alçak gönüllü olmasını öğütler:

*gün gibi 'aklı güşâde dili deryâ gibi pāk
gönül alçaqlığın eyler nite-kim cüy-ı revân* (Dīvān: K. 22/37)

*dādāra  ermek ise  af  ile niyyet n
alçak  on ll  ol y ri  b-ı rev n gibi* (D v n: M. 4/III/4)

3.15. Ömür

Akarsuyun durmadan hızla akması, onun ömre benzetilmesine sebep olmuştur. Tasavvufla alakalı bir beytinde Yahy ; tasavvuf yolunun  eyhinden bedeninin bir yokluk elbisesi,  mr n de akarsu olduğunu i itir:

*p r-i  ar kat ba a bu sözi  o ru d di
cisme lib s-ı fen  'ömre açar  u d di* (D v n: G. 462/1)

3.16. Ayna

Akarsular, görüntüyü yansıtma özellikleri nedeniyle Osmanlı  iirinde sıkça ayna olarak d  n lm şt r. Bir kış tasvirinin yapıldığı beyitte şair, donan nehrin akarsuya d nd  n  haber verir. İnsanlar onda bu f ni dünyanın soğuk suretini görürler:

*açar  u  yineye döndi f n  d ny nu n
görürler anda  ovuk   retini ehl-i fen * (D v n: K. 26/17)

3.17. Su Gibi Okuma

“Su gibi bilmek, su gibi okumak, su gibi ezberlemek” deyimlerinde olduğu gibi akarsu, akıcı okumanın ve ezberlemenin sembolüdür. Osmanlı  limi Kazasker Fen r z de Muhyiddin Mehmed  ah için kaleme alınan bir kasidesinde Yahy  Bey, muhatabını * ur' n*'ı akarsu gibi güzel ve usulüne uygun okuduğu için takdir eder:

*açar  u gibi til vetden olmadu  h l 
 al h-ı nef ne  ad  fer n   yüz ta s n* (D v n: K. 19/31)

3.18. Rint

Akarsuyun kıvrılarak *geh  o rı g h egri* akması, onun *rind* tipine benzetilmesine sebep olmuştur. Dünyaya kıymet vermeyen, bütün kayıt ve kurallara karşı çıkan, kınanmaktan ve itilip kakılmaktan gocunmayan *rindler*; görünüşte i kiye ve eğlenceye düşkün, laubali me repli olsalar da hakikatte incelm  bir duyuy  ve d  n  se sahip, gönül ehli olan arif kimselerdir (Aslan, Ta , Zülfe, 2018: *Osmanlı Edebiyatının 300  i*: 23). Yahy 'nın bir beytinde de akarsu ile yalpalayarak yürüyen *rind* arasındaki ba a işaret edilir:

* ar b t ehline bird r reh-i mescidle mey h ne
açar  u gibi rind olan yürür geh  o rı g h egri* (D v n: G. 473/6)

3.19. Dilenci

D v n'da yer alan bir örnekte, kıvrılarak akması nedeniyle ırmak; sevgilinin K be misali olan semtinde bir dilenci olarak hayal edilmiştir:

*ged -ve  s 'ilidir ka'be-i k yında ırmadı
kel m-ı 'ilm   hikmet r zına dery sı bir dildir* (D v n: M. 2/II/2)

3.20. Birbirine Girip Kavga Eden Kimseler

“Karı mak” ve mecazen “kavga etmek, d v  mek” manasındaki *biri birisine gir-* deyimini çerçevesinde, akarsuların birbirine karı masından yola çıkan şair; onları birbiriyle kavga eden kimseler olarak d  nm şt r. Rüstem Paşa'nın vefatı üzerine bir hicviye kaleme alan Yahy  Bey, bu şiirinde  ehzade Bayezid ile  ehzade Selim arasında Konya Ovası'nda gerçekleşen savaştan pa ayı mesul tutarken  ehzadeleri de birbirine karışan akarsulara benzetir ( avu o lu, 1983: 12-13):

* l-i 'osm nı kır n  tdi ol im nı yaman
biri birisine girdi nite-kim  b-ı rev n* (D v n: M. 9/III/1)

3.21. Arınmışlık ve Saflık

Akarsular duruluğu ve temizliği nedeniyle Osmanlı şiirinde arınmışlığın ve saflığın sembolü olmuştur. Yahyâ Bey de bir beytinde, muhatabının akarsu misali keder tozundan arınmasını dileyerek onun için dua etmektedir:

ola aķar řu gibi gerd-i kederden ĥālī
'ayn-ı 'ālemden aķa yēr yüzine nite-ki mā (Dīvān: K. 31/20)

3.22. Akarsu ile Servi

Eskiden bahçelerde selvi ağaçlarının bilhassa akarsu kenarlarına dikilmesi, selvinin akarsuyla birlikte anılmasına yol açmıştır. Şair, Hz. Peygamber için kaleme aldığı bir naatında sevgilinin boyunu selviye benzettir. Onun selvi boyunun gölgesi asla yere düşmezken âlem gölgesinde akarsu misali hoş vakit geçirmiştir:

sāyende revān řu gibi ĥoř geĥdi bu 'ālem
düşmezdi yēre serv boyuñ sāyesi ammā (Dīvān: K. 1/47)

3.23. Akarsu ile Ĥabāb

Suyun üzerinde oluşan hava kabarcığı, şekil bakımından gözü andırması nedeniyle şiirlerde renkli hayallere konu olur. Tasavvuftan söz etmeyi seven Yahyâ Bey de *ĥabābı*, ilahî tecellileri temaşa eden kimseler olarak düşünmüştür. Şaire göre bu basiret sahipleri, hızla akan nehrin uğultusunu/nağmesini su üzerindeki bir hava kabarcığı gibi görüp idrak eder/cezbeye kapılarak sema ederler:

ĥabāb gibi görür ĥāl eder semā' eyler
sürūd-ı rūd-ı seri' u'l-vürūdī ehl-i şühūd (Dīvān: G. 50/3)

3.24. Aķar Şuya Seccāde Şalmaķ

Kâsım Paşa'nın *Şať* Suyu üzerine bir köprü yaptırması vesilesiyle yazılan bir kasidede Yahyâ, bu köprüyü Şeyh Şiblî gibi nehrin üzerine seccade serip halka keramet gösteren bir kimse olarak tasavvur eder:

şeyĥ şiblī gibi aķar şuya seccāde şalup
gösterür ĥalkā 'alāmet yine bu cisr-i 'alā (Dīvān: K. 31/10)

3.25. Ķadre Êrmek

“Şeref bulmak, yücelmek” ve “Kadir gecesine ulaşmak” manalarına gelen *ķadre êr-* ifadesi, akarsu ile birlikte geçtiği kimi örneklerde (K. 19/51, G. 163/7) Kadir gecesinde akarsuların akmadığı yönündeki inanış bağlamında değerlendirilmelidir:

turī tur ķadre êren āb-ı revān gibi hemān
turduĥuñ meskenüñi tūr-ı temennā êde-gör (Dīvān: G. 115/3)

4. SONUÇ

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in *Dīvān*'ında, yaşadığı hayatın izlerine sıkça rastlanır. Şair başından geçen hadiseleri, duygu ve düşüncelerini mısralara dökerken gözlemlerinden ve özellikle de tabiat unsurlarından önemli ölçüde yararlanmışır. Bu tabiat unsurlarının başında da akarsular gelir.

Dīvān'da isimleri geçen akarsu ve pınarlar *Aras, Arda, Ceyhūn, Fırāt, Meric, Nīl, Şava, Şať, Tırava, Tuna, Tunca* ve *zemm* ile birlikte *āb-ı Kevser, Kevser, mā'-ı Ma'īn, Selsebīl, Tesnīm*, ve *enhār-ı cennetü'l-Me'vā* ifadeleriyle anılan cennet ırmaklarıdır. Bunların yanında bir de *Dīvān*'da *āb-ı ĥayāt, āb-ı ĥayvān, āb-ı zindeĥānī, 'ayn-ı ĥayāt, çeşme-i ĥayāt, ĥayāt ābı, ĥayāt ırmaĥı, āb-ı zülāl* ve *zülāl* ifadeleri ile hayat suyu ve zülāl pınarından söz edilmektedir.

Dīvān'da akarsu manasında geçen ifadelerden ise tespit edebildiklerimiz *āb, āb-ı cārī, āb-ı rahmet, āb-ı revān, aķar řu, baĥr, cūy, cūy-ı revān, çeşme, deryā, enhār, ırmaĥ, ırmaķ, nehr, revān řu, rūd* ve *řu*'dur. Bu ifadelerde akarsular en çok gözyaşı olarak düşünölmüş, kimi zaman da gözyaşı dökerek boynu bükük

gezen bir âşık olarak tasavvur edilmiştir. Sevgiliyle ilgili unsurlar da akarsuyla birlikte renkli hayallere konu olmuştur. Yârin ilmi ve fazileti akarsuya benzetilirken onun mavi kaftanı cennet bağlarının ırmağı gibi görülmüş, yine sevgilinin kolundaki yanık yarası da nehre düşmüş bir gül yaprağı olarak hayal edilmiştir.

Şiirlerinde tasavvufa ayrı bir önem veren Yahyâ Bey'in kimi mısralarında, akarsuyu bir tasavvuf terimi olan marifet ile ilişkilendirerek kullandığı görülmüştür. Şairin bazı mısralarında ise akarsu, *vaḥdet* deryasına ulaşmaya çalışan ve yolunu temizleyerek günahlarından arınan tasavvuf yolunun bir yolcusudur. *Dīvān*'daki Kırkçeşme Suları vesilesiyle yazılan bir kaside ise bu sularla ilgili ustaca hayallerle doludur. Yahyâ'nın sanatını ve hünerini methettiği bazı beyitlerinde de *Dīvān* ve *Dīvān*'la ilgili unsurlar, birer akarsu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bunların yanında bir yöne meyleden, bir yerden başka bir yere giden, sürünen ve yüzü yere düşen, boş konuşan ve susmak bilmeyen, birbirine girip kavgaya eden kimseler de akarsuya teşbih edilmiştir. Yine *Dīvān*'da alçak gönüllü kimseyle *Ḳur'ân*'ı su gibi okuyan kimse, rint, dilenci, kılıç, ayna, ömür ve gönül de birer akarsu olarak düşünülmüştür. Ayrıca *Dīvān*'da akarsuların arınmışlık, saflık, *servi*, *ḥabâb*, *aḳar şıya seccâde şalmaḳ* ve *ḳadre ərmeḳ* bağlamında ele alındığı örnekler de mevcuttur.

Sonuç olarak Osmanlı şiirinde zengin çağrışımlara yol açarak çok geniş bir kullanım alanı oluşturan akarsuların Yahyâ Bey'in şiirinde de önemli bir yer teşkil ettiği, zengin çağrışımların ve süslü hayallerin arasında karşımıza çıktığı görülür. Şairin akarsuyun şekli, rengi, duruluğu, sesi, cihana hayat vermesi gibi özelliklerini şiirlerinde büyük bir incelikle işlediği söylenebilir.

KAYNAKÇA

'Ahdî (2018). Gülşen-i Şu'arâ (Haz. Süleyman Solmaz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları e-kitap, Ankara.

Aslan, Ü.; Taş, H. & Zülfe, Ö. (2018). Osmanlı Edebiyatının 200'ü, Otto Yayınları, İstanbul.

Aslan, Ü.; Taş, H. & Zülfe, Ö. (2018). Osmanlı Edebiyatının 300'ü, Otto Yayınları, İstanbul.

'Âşık Çelebi (2018). Meşâ'irü's-Şu'arâ (Haz. Filiz Kılıç), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları e-kitap, Ankara.

Ayverdi, İ. (2016). Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

Bilge, M. L. (2010). "Şattülarap", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXXVIII):381-382, İstanbul.

Cebeci, L. (2009). "Selsebil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXXVI):447-448, İstanbul.

Çavuşoğlu, M. (1983). Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Çeçen, K. (2002). "Kırkçeşme Suları", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXV):476-479, İstanbul.

Çelebioğlu, Â. (1994). Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir>.

Ertürk, M. (1997). "Havz-ı Kevser", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XVI):546-549, İstanbul.

Esin, E. (1991). "Amuderya", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (III):98-99, İstanbul.

Fahreddin er-Râzî (1410/1990). Mefâtîhu'l-ğayb, Beyrut.

Küçükkaşçı, M. S. (2013). "Zemzem", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XLIV):242-246, İstanbul.

Maxim, M. (2012). "Tuna", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XLI):372-374, İstanbul.

Nur, R. (1994). Türk Tarihi VIII, Tokar Yayınları, İstanbul.

- Onay, A. T. (2014). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Redhouse, S. J. W. (1890). A Turkish and English Lexicon/Kitāb-ı Ma'ānī-i Lehce, Constantinople.
- Secādī, S. C. (1354). Ferheng-i Lügat u İştlāhāt u Ta'bīrāt-ı 'İrfānī, Tahran.
- Seyyid, E. F. (2007). "Nil", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, (XXXIII):122-123, İstanbul.
- Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2014). Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergāh Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (2016). Osmanlı Şiiri Kılavuzu I, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Taberî (1415/1995). Cāmi' u'l-beyān (Nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut.
- Tuncel, M. (1991). "Aras", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, (III):332-335, İstanbul.
- Tuncel, M. (1996). "Fırat", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, (XIII):31-33, İstanbul.
- Tuncel, M. (2004). "Meriç", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, (XXIX):188-190, İstanbul.
- Uludağ, S. (2012). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul.
- Uzun, M. İ. (1996). "Fırat", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, (XIII):33-34, İstanbul.
- Yahyā (1977). Dīvān (Haz. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). "Mutaffifin Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, (XXXI):371-372, İstanbul.

